

1. Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

Μέσο: . . . . . ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΥΡ_ΤΕΧΝΕΣ

Ημ. Έκδοσης: . . .22/04/2018 Ημ. Αποδελτίωσης: . . .22/04/2018

Σελίδα: 15

Η «γέννηση» της Αναγέννησης

Ένα βιβλίο για τη ζωτική σημασία ανακάλυψη του ποιήματος «Περί της φύσεως των πραγμάτων» του Λατίνου ποιητή Λουκρήτιου

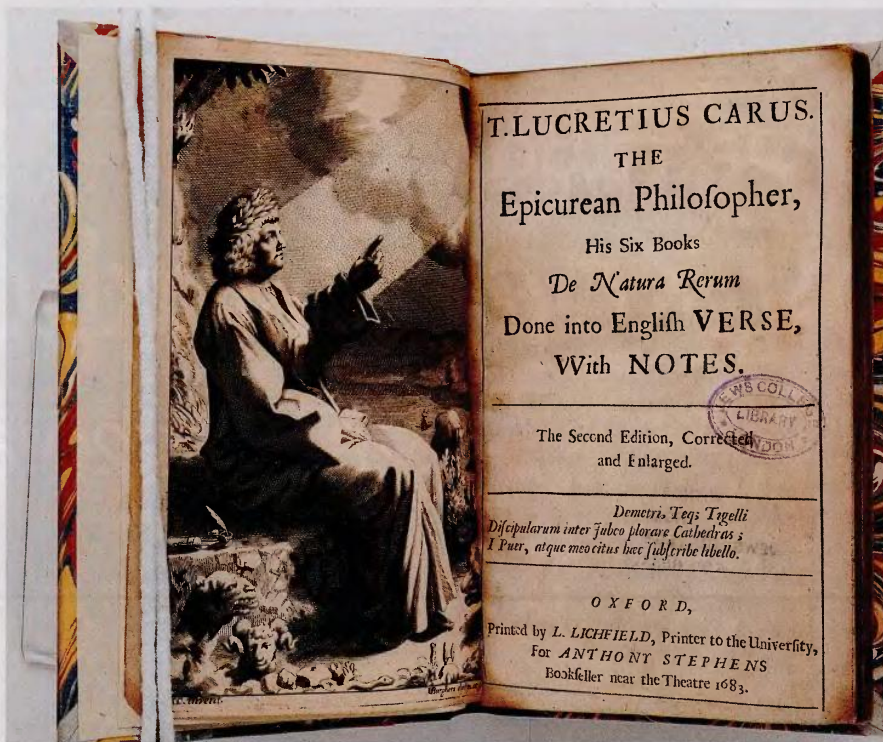
Του **ΗΛΙΑ ΜΑΓΚΛΙΝΗ**

Ο **Ιταλο Καλβίνο** ήταν ιδιαίτερα υπερήφανος για τον μακρινό συμπατριώτη του, τον Τίτο Λουκρήτιο Κάρο, ο οποίος έζησε από το 94 έως το 55 π.Χ. Το ίδιο και ο Κάρλο Ροβέλι. Αμφότεροι μνημονεύουν τον Λατίνο ποιητή και το κλασικό έργο του «Περί της φύσεως των πραγμάτων» (De Rerum Natura), αν όχι με λατρεία, πάντως με απεριόριστο θαυμασμό.

Ο Ιταλο Καλβίνο (1923-1985) ήταν βεβαίως ο διάσημος συγγραφέας που άφησε πίσω του μερικά από τα πιο ευφάνταστα κείμενα μυθολογίας του 20ού αιώνα. Ο Ροβέλι, επίσης Ιταλός, είναι θεωρητικός φυσικός με εξαιρετική ικανότητα εκλαΐκευσης και αφηγηματικά δεινότητα. Τα «Επτά σύντομα μαθήματα φυσικής» του, έγιναν παγκόσμιο best seller (στην Ελλάδα κυκλοφορούν από τις εκδόσεις Πατάκη σε μετάφραση της Σώτης Τριανταφύλλου).

Δεν είναι οι μόνοι φυσικοί. Και δεν είναι μόνοι Ιταλοί. Στην τελευταία συνέντευξη του στους New York Times και στον Τσαρλς Μακ Γκραθ (16 Ιανουαρίου 2018), ο Φίλιπ Ροθ αναφέρει μερικά από τα βιβλία (μη πεζογραφικά όλα) που τον εντυπω-

Το έργο μιλάει για έναν κόσμο στον οποίο δεν κυριαρχεί «μια συμπαγής και σκοτεινή μελαγχολία», μα «ένα πέπλο απειροελάχιστων σωματιδίων».

Αγγλική μετάφραση του «Περί φύσεως» του Λουκρήτιου, έκδοση του πανεπιστημίου της Οξφόρδης το 1683. Το «Περί φύσεως» είχε μείνει στην αφάνεια πάνω από χίλια χρόνια, γράφει στο βιβλίο του ο Γκρίνιπλντ, ώσπου επανήλθε στην κυκλοφορία, αφού το ανακάλυψε τυχαία σε ένα μοναστήρι ο Μπρασολίνι.

ρί φύσεως», διότι το έργο μιλάει για έναν κόσμο στον οποίο δεν κυριαρχεί «μια συμπαγής και σκοτεινή μελαγχολία» μα «ένα πέπλο απειροελάχιστων σωματιδίων, κυμίων και αισθησεων, για ένα νέφος ατόμων, όπως όλα όσα απαρτίζουν την έσοχη ουσία της πολλαπλότητας των πραγμάτων». Και βέβαια, «για τον Λουκρήτιο τα γράμματα ήταν άτομα που βρίσκονταν σε συνεχή κίνηση και χάρη στη μετάθεσή τους δημιουργούσαν αναρίθμητη ποικιλία ήλων και λέξεων».

Σε αντίθεση με τον βλοσυρό χριστιανισμό, ο Λουκρήτιος, γράφει ο Ροβέλι, «τραγουδά τα άτομα, τη θάλασσα, τον ουρανό, τη φύση».

σάσαν τον τελευταίο καιρό. Ένα από αυτά, το «Παρέγκλιος. Ο Λουκρήτιος και οι απαρχές της νεωτερικότητας» του Αμερικανού κλασικού φιλόλογου Στίβεν Γκρίνμπελτ. Τις ημέρες ακριβώς που δημοσιεύθηκε η συνέντευξη του Ροθ, το συγκεκριμένο βιβλίο κυκλοφόρησε και στη χώρα μας από το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ), σε μετάφραση της Δέσποινας Κανελλοπούλου και επιστημονική εποπτεία του Γεωργίου Δ. Χριστοδούλου.

Ο άνθρωπος

Λίγο πριν πεθάνει, λοιπόν, ο Λουκρήτιος συνθέτει το εκτενές φιλοσοφικό ποίημα των 7.415 στίχων μέσα από το οποίο βρίσκει τρόπο να εκφράσει τις επιστημονικές θεωρίες του Δημοκρίτου («Του αγίου αντρός του Δημοκρίτου η γνώμη», μίτρ. Κων. Θεοτόκη) αλλά και την κοσμοθεωρία του Επικούρου. Χονδρικά: ο θάνατος δεν είναι φόβητρο, η φύση δεν κυριαρχείται από δαιμόνες αλλά από φυσικούς νόμους, ενώ το ανθρώπινο είδος, μαζί με άλλα είδη του ζωικού βασιλείου, προέκυψε μέσα από μια τυχαία αλληλεπίδραση των μικροσκοπικών ατόμων που απαρτίζουν την ύλη. Ειδικά ο άνθρωπος εξελίχθηκε εκκινώντας από μια πρωτόγονη κατάσταση. Είναι στ' αλήθεια αιωνόδιαστικά σύγκρονη η ματιά πάνω

Προσωπογραφία του Πότζο Μπρατσολίνι, ο οποίος έφερε στο φως το «Περί φύσεως».

στην ύλη που προτείνει ο Λατίνος ποιητής, μέσα από ένα ποίημα-ποταμό που θυμίζει αέναη γιορτή ζωής. Κι όμως, επί σειρά αιώνων, το «Περί φύσεως» ξεχάστηκε. Ουσιαστικά χάθηκε. Στο «Παρέγκλιος» εξιστορείται η μυθιστορηματική ανακάλυψή του, το 1417, σε ένα απομακρυσμένο γερμανικό μοναστήρι από τον Πότζο Μπρατσολίνι.

Γιατί ένας μεγάλος λογοτέχνης, όπως ο Καλβίνο, εμπνέεται από τον Λουκρήτιο; Στα «Αμερικανικά Μαθήματα» (μίτρ. Ανταίος Χρυσόστο-

μίδης, εκδ. Καστανιώτη), στο πρώτο κεφάλαιο, που αποτελεί εγκώμιο στο στοιχείο της ελαφρότητας στη λογοτεχνία, ο Καλβίνο στέκεται ιδιαίτερος στο «Περί φύσεως» ως «ένα ποίημα για την ύλη, αλλά την ίδια κιόλας στιγμή μάς πληροφορεί ότι η αληθινή πραγματικότητα αυτής της ύλης αποτελείται από άορατα σωματίδια. (...) Ένας ποιητής που δεν τρέφει καμιά αμφιβολία για την υλική υπόσταση του κόσμου δημιουργεί την ποίηση του άορατου, την ποίηση των απεριόριστων,

«Ανοιξη» του Μποττιτσέλι. Ο ζωγράφος είχε κατά του το «Περί φύσεως» φιλοτεχνώντας τον πίνακα.

απροσδόκιστων δυνατοτήτων και την ποίηση του μηδενός». Ο Καλβίνο τονίζει ακόμα ότι «αυτή η κονιορτοποίηση της πραγματικότητας επεκτείνεται και σε ορατό επίπεδο, και εκεί αναδεικνύεται η ποιητική υπεροχή του Λουκρήτιου». Το πιο διάσημο παράδειγμα (το παραθέτουν και ο Καλβίνο και ο Γκρίνμπελτ στο «Παρέγκλιος») είναι οι στίχοι για τους κόκκους σκόνης που στροβιλίζονται σε μια ηλικιάδα μέσα σ' ένα σκοτεινό δωμάτιο.

Αναζήτη το σχετικό απόσπασμα

στην ελληνική έκδοση, από τη «Νεφέλη» (του 1990), σε (παλαιά) μετάφραση του Κωνσταντίνου Θεοτόκη: «Και τώντι σκέψου: όταν το φως κ' οι ακτιδές του ήλιου μπαίνουν / Και χύνονται στες σκοτεινές τες κάμαρες, διακρένεϊς / Σώματα αριφάνια μικρά, με πολλούς τρόπους στ' άδειο / Ν' ανακατείνονται, στο φως το ίδιο των ακτιδών, / Σα νάχαν αιώνιο πόλεμο, να κάνουν μεταξύ τους / Α' μαδιαστά παλεύοντας, αγώνες και πολέμους».

Ο Καλβίνο γοητεύεται από το «Πε-

Ενας θεωρητικός φυσικός όπως ο Ροβέλι, όμως, γιατί έλκεται από το «Περί φύσεως»; Στο βιβλίο του «Η πραγματικότητα δεν είναι αυτό που φαίνεται. Ένα ταξίδι στην κβαντική βαρύτητα» (δεν έχει ακόμα κυκλοφορήσει στα ελληνικά – εδώ αντλούμε από την αγγλική μετάφραση, εκδ. Allen Lane/Penguin, 2016), εξηγεί δεξιοτεχνικά πώς και πόσο άλλαξε ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα, ξεκινώντας από την ατομική θεωρία του Δημοκρίτου και φτάνοντας στην κβαντική βαρύτητα βρόχων. Κάπου στην αρχή αυτής της γοητευτικής διαδρομής συναντά τον Λουκρήτιο. Σε αντίθεση με τον βλασφόρο χριστιανισμό, ο Λουκρήτιος, γράφει ο Ροβέλι, «τραγουδά τα άτομα, τη θάλασσα, τον ουρανό, τη φύση. Εκφράζει σε στίχους φωτεινούς φιλοσοφικά ερωτήματα, επιστημονικές ιδέες, ραρισαρισμένα επιχειρήματα. (...) Η ομορφιά του ποιήματος έγκεται στην αίσθηση του θαύματος που διαπερνά το απέραντο όραμα της ατομικότητας – στην αίσθηση μιας βαθιάς ενότητας των πραγμάτων, προερχόμενη από τη γνώση ότι όλοι είμαστε φτιαγμένοι από το ίδιο υλικό όπως και τα άστρα». Πράγματι, ο Λουκρήτιος γράφει ότι όλοι προήλθαμε από μια «ουράνια σπύρα» – καθιερωμένη πλέον αντίληψη της σύγχρονης αστροφυσικής.

Η πρώτη ακτίνα φωτός που διαπέρασε τη μεσαιωνική σκοτεινιά

Τόσο ο κλασικός φιλόλογος Γκρίνμπελτ όσο και ο θεωρητικός φυσικός Ροβέλι ξεκαθαρίζουν ότι η ζωτική σημασία ανακάλυψη του Πότζο Μπρατσολίνι (στον οποίο οφείλουμε και την ανακάλυψη της πραγματικότητας περί αρχιτεκτονικής του Βηρουβίου) αποτέλεσε την πρώτη ακτίνα φωτός στη μεσαιωνική σκοτεινιά, την αυγή της Αναγέννησης.

Η πλώ του ποιήματος διαπέρασε τον Μποττιτσέλι στην περίφημη «Ανοιξη» του και επηρέασε τον Ντα Βίντσι, τον Γαλιλαίο, τον Κέπλερ, τον Μπέικον, τον Μακιαβέλι, τον Μοντένιο, τον Σαίξπηρ, τον Νεύτωνα, τον Σπινόζα, τον Δαρβίνο έως και τον Αϊνστάιν. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Ροβέλι βρίσκει τον χώρο να ανατρεξει στον Λουκρήτιο ακό-

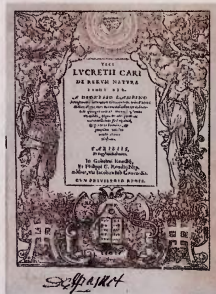
μα και όταν αναλύει τον κβαντικό μικρόκοσμο.

Παρέγκλιος λοιπόν – πυρηνική έννοια στην επικουρεία φιλοσοφία, όπως την εκφράζει στο «Περί φύσεως» ο Λουκρήτιος: η παρέκκλιση του ατόμου από την ευθεία γραμμή που ταυτίζεται με την ελεύθερη βούληση και την ανθρώπινη αυτονομία. Εξ ου και ο Γκρίνμπελτ έδωσε αυτό τον τίτλο στο βιβλίο του. Στο οποίο, βέβαια, πέρα από τον Λουκρήτιο, αναδύεται σαν μυθιστορηματική μορφή ο Πότζο Μπρατσολίνι: δεινός κυνηγός βιβλίων, υπήρξε συστηματικός αντιγραφείς κλασικών χειρογράφων. Διακρίνονταν για τον γραφίδα. Διακρίνονταν για τον γραφίδα που χαρακτήριζε, ο οποίος λέγεται ότι αποτέλεσε πρόδρομο της γραμματοσειράς Times New Roman (λίγο

*Η επικουρεία
πρεμία σκόπημα
διαστρεβλώθηκε
ως ένα μηδενιστικό
κυνήγι της πδονής,
αλλά ο Λουκρήτιος
έσωσε την παρτίδα.*

υπερβολικό μάλλον, αλλά ας είναι).

Όταν το 1417 καταφθάνει στο αβαείο των Βενεδικτίνων, στη Φούλδα της σημερινής κεντρικής Γερμανίας, αναζητώντας σπάνια χειρόγραφα, πέφτει τελείως τυχαία πάνω στον Λουκρήτιο. Στο βιβλίο του Γκρίνμπελτ βρίσκουμε ακόμα

Αντίτυπο του «Περί φύσεως» από το 1563, που βρισκόταν στην κατοχή του Μοντένιου.

όλη την απίθανη πορεία που διέτρεξε το «Περί φύσεως», από την εποχή που γράφτηκε και τη διδασχία του από την καταστροφή της Πομπηίας, κατακωνισμένο, ανάμεσα στις στάχτες μιας βίβας, έως τη στιγμή που πέφτει στα χέρια του Πότζο και ακόμα παραπέρα.

Το να ποίμε το στερεοτυπικό ότι το «Παρέγκλιος» διαβάζεται σαν μυθιστορήμα θα ήταν άδικο για την επιστημονική υπόσταση της μελέτης. Ωστόσο, η αφήγηση είναι όντως απολαυστική, ενώ οι πολιτικές, κοινωνικές, ανθρωπολογικές και πολιτισμικές προεκτάσεις της προσέγγισης του συγγραφέα καθιστούν την ανάγνωση του βιβλίου ιδιαίτερη εμπειρία και πύλη σε άλλα αναγνώσματα.

Το «Παρέγκλιος» θίγει και την πολεμική που δέχθηκε η επικουρεία φιλοσοφία από την Εκκλησία. Η επικουρεία πρεμία σκόπημα διαστρεβλώθηκε ως ένα μηδενιστικό κυνήγι της πδονής, αλλά ο Λουκρήτιος έσωσε την παρτίδα. Δεν του οφείλουμε τόσο τη διάσωση μιας συγκεκριμένης φιλοσοφικής σχολής όσο αυτή τη γενναία κατάφαση στη ζωή και τους χυμούς της, στην κατανίκηση των φόβων που μας κρατούν αγκυλωμένους, στεναχώρους. Ο Γκρίνμπελτ το θέτει ευθύβολα όταν κάνει λόγο για το «συνολικό όραμα ενός κόσμου εν κινήσει, ενός κόσμου που δεν χάνει τίποτε από το νόημά του, αλλά γίνεται ακόμα ομορφότερος με την παροδικότητά του, την ηρωική του ενέργεια και την αέναη αλλαγή του».